

STAREA DE SPIRIT A POPULAȚIEI PE PARCURSUL TRANZIȚIEI. UN MODEL DE PERIODIZARE¹

IULIANA PRECUPEȚU

Acest articol este o descriere a stării de spirit a populației, în perioada tranziției. Evoluția indicatorilor care descriu satisfacția față de viață, starea din ultimele zile, optimismul și temerile oamenilor este urmărită în relație cu evoluția generală a societății. Modelele descrise de date conduc spre identificarea unor perioade ale stării de spirit. Anii 1990–1992 pot fi considerați ca reprezentând „startul marilor speranțe”, urmași de un alt interval de timp, 1992–1996, ce a constituit pentru populație o „perioadă a supraviețuirii și a încercărilor de adaptare” la condiții economice și sociale dificile. Așa-numitele „costuri sociale” ale transformării au fost considerate, inițial, ca un sacrificiu necesar pentru relansarea economică și socială. Cu toate acestea, următorii patru ani, până în anul 2000, nu au confirmat așteptările de început ale tranziției, ci au constituit o „perioadă a speranțelor înșelate”. Numai după anul 2000 se poate discuta despre „o perioadă a avântului și a bunăstării”.

***Cuvinte-cheie:** bunăstare subiectivă, stare de spirit, calitatea vieții, tranziție, satisfacție față de viață.*

Starea de spirit cuprinde universul afectiv al sentimentelor, emoțiilor și speranțelor pe care oamenii le încearcă, dar și universul cognitiv al evaluărilor pe care oamenii le fac propriei vieți. Sentimente și evaluări pozitive, cum sunt mulțumirea, fericirea, optimismul, sau, dimpotrivă, negative, incluzând opusul acestora, pot domina spațiul vieții personale.

La începutul anilor '90, starea de spirit a populației a constituit o „sursă a strategiei tranziției” (Zamfir, 2004: 28), atitudinile pozitive ale oamenilor față de democrație și economia de piață conferind legitimitate schimbărilor sociale din România. Analiza stării de spirit pe parcursul tranziției ne poate indica sensul speranțelor populației, dar și performanța atinsă de strategia de schimbare socială: în ce măsură populația are o viață bună, este mulțumită și privește cu optimism către viitor.

Ceea ce ne propunem aici este o descriere a sentimentelor dominante în viața oamenilor pe parcursul tranziției, pe baza datelor de cercetare oferite de *Diagnoza*

Adresa de contact a autorului: Iuliana Precupețu, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România, e-mail: iuliana@iccv.ro.

¹ Elaborarea acestui articol a fost parțial sprijinită prin grantul individual de cercetare acordat de către GESIS-ZA EUROLAB Koln, Germania, în cadrul Programului Cadru 6 al Uniunii Europene.

*Calității Vieții*². Acolo unde este posibil, vor fi invocate și alte date și rezultate de cercetare (Eurobarometre, *Barometrul de Opinie Publică*).

Starea de spirit a populației a variat, pe parcursul tranziției, în funcție de circumstanțele concrete ale vieții personale a oamenilor (nivelul resurselor materiale, sănătatea, condițiile de locuire etc.) și în funcție de mersul general al societății (starea economică și politică a țării, situația sistemelor de sănătate, învățământ, de protecție socială etc.), precum și de factori cum sunt ciclurile electorale (Comșa, 2008)³ sau tipul de discurs dominant asupra mersului societății în mass media. Modelele pe care le urmează datele în evoluția lor ne dau posibilitatea de a identifica anumite perioade ale stării de spirit pe parcursul tranziției. Acest articol urmărește să descrie evoluția principalilor indicatori care măsoară starea de spirit a populației și să identifice, pe baza datelor de cercetare, perioade ale stării de spirit pe parcursul tranziției.

DINAMICA ÎN TIMP A STĂRII DE SPIRIT A POPULAȚIEI PE PARCURSUL TRANZIȚIEI

Elemente teoretice: „bunăstare subiectivă” sau „stare de spirit”?

Termenul utilizat în mod curent în sociologie pentru a indica domeniul subiectiv al evaluărilor, satisfacțiilor, sentimentelor este cel de *bunăstare subiectivă*. Termenul de *bunăstare subiectivă* implică o stare de bine pe care individul o simte și apreciază ca atare. În general, atunci când oamenii se simt mulțumiți, satisfăcuți, împliniți, în armonie cu ei înșiși și lumea din jurul lor și, în ultimă instanță, fericiți, se poate spune că experimentează o stare de bunăstare subiectivă.

Andrews (1974) considera că bunăstarea subiectivă este măsura în care mulțumirea (satisfația) caracterizează existența umană și măsura în care oamenii evită nefericirea, dezolarea și stresul, care sunt potențiale în viața indivizilor.

Așadar, bunăstarea subiectivă se referă la maniera subiectivă în care oamenii experimentează propria viață și cuprinde trei dimensiuni: prima are o natură cognitivă, incluzând o evaluare (satisfația față de viață), a doua se referă la emoții pozitive (fericire), iar cea din urmă la stări negative, depresie, anxietate și, mai recent, alienare. Bunăstarea subiectivă este structurată astfel încât aceste elemente formează un factor global de variabile interrelaționate (Diener, 1997: 3).

² *Diagnoza Calității Vieții* 1990–1999, 2003, 2006, cercetare a Institutului de Cercetare a Calității Vieții. În analiza datelor, trebuie să ținem cont de următoarele considerente:

- chestionarul inițial a suferit modificări în anul 1993;
- în anul 1990 s-a aplicat eșantionarea pe cote;
- schema de eșantionare utilizată în perioada 1991–1999 s-a modificat în anii următori;
- poziția în chestionar a întrebării de satisfacție a fost diferită în anii 1990–1991 față de anii următori;
- pentru primii doi ani ai tranziției datele sunt mai sărace, analizăm satisfacția față de viață și optimismul.

³ S-a demonstrat pe baza datelor din *Barometrul de opinie publică*.

Cercetătorii (Andrews/Withey 1976, Diener 1984, 1997, 2002, Bohnke 2005) consideră că cele trei componente exprimă stări diferite ale conștiinței care ar trebui măsurate în mod separat, ele putând furniza informație complementară asupra complexului proces de bunăstare subiectivă. A te simți depresiv într-un anumit moment nu exclude un sentiment general de mulțumire față de viață, atâta vreme cât oamenii pot ști că, în general, lucrurile nu sunt complet rele sau se pot îmbunătăți.

Făcând parte din familia indicatorilor subiectivi, conceptul de bunăstare subiectivă are capacitatea de a defini o arie largă de stări, de la nefericire la fericire, surprinde experiența internă a subiectului și „recunoaște autoritatea ultimă a respondenților” (Diener, 1997: 2). De asemenea, se concentrează pe stări de lungă durată și nu pe emoții care se pot schimba rapid în timp. Componenta cognitivă a conceptului, satisfacția față de viață, se referă la „măsura în care o persoană evaluează în mod pozitiv viața sa în ansamblu” (Veenhoven, 1996: 6). Fericirea ține de domeniul emoțiilor și este sensibilă la dispoziții de moment, în timp ce ultima componentă a conceptului explorează sentimente negative, stări, completând în acest mod imaginea bunăstării subiective.

Există și abordări care extind conceptul de bunăstare subiectivă până la suprapunerea cu cel de calitate subiectivă a vieții (Delhey, 2004, Diener, 2000), incluzând evaluarea domeniilor vieții (sănătate, locuire, familie, relații sociale etc.) și/sau optimism/pesimism. De fapt, conceptul de bunăstare subiectivă se suprapune în mare măsură cu concepte cum sunt bunăstarea, calitatea subiectivă a vieții, calitatea percepută a vieții sau fericirea, folosindu-se uneori interschimbabil cu acestea.

Am explicat în altă parte, în detaliu, datele de bunăstare subiectivă pentru România în mod comparativ cu alte țări europene (Precupețu, 2006). În acest articol și pentru acest set de date facem opțiunea de a utiliza termenul de *stare de spirit*. Acest concept a fost utilizat în literatura română îndeosebi în lucrările care detaliază datele de bunăstare subiectivă pentru un public mai larg (seria Barometrelor și Eurobarometrelor, Sandu, 2007, 2008).

Satisfacția față de viață

Satisfacția față de viață este o evaluare subiectivă pe care o persoană o face propriei vieți, indicând cât de bună este viața în general pentru cel care o evaluează. Ea exprimă o stare de lungă durată, ce este rezultatul experimentării multiplelor condiții ce compun viața unei persoane, dar și al valorilor, dorințelor și aspirațiilor sale. Satisfacția față de viață are capacitatea de a indica „gradul în care nevoile oamenilor sunt satisfăcute” (Veenhoven, 2004).

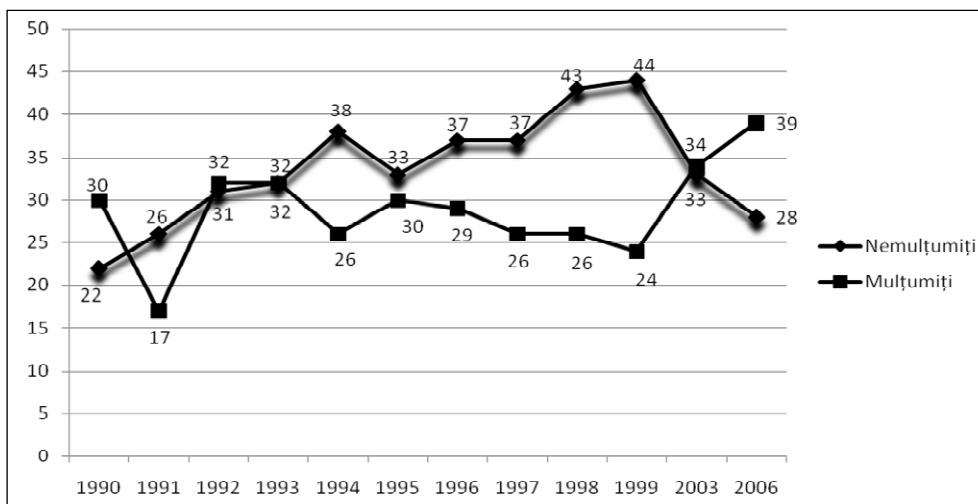
Nivelul mulțumirii față de viață a variat pe parcursul perioadei analizate de la 24%, cel mai scăzut nivel înregistrat în anul 1999, până la 39% cel mai ridicat nivel în anul 2006.

Nivelul nemulțumirii față de viață înregistrează, în general, niveluri mai înalte decât cel al mulțumirii, raportul dintre cei nemulțumiți și cei mulțumiți fiind, în cei mai mulți ani, supraunitar, cu excepția anilor de la începutul și sfârșitul perioadei analizate. Aceasta înseamnă că nemulțumirea a dominat ca stare începând cu anul

1994, atingând cote foarte înalte în anul 1999, pentru ca, ulterior, să se ajungă la un echilibru între cele două stări opuse de mulțumire și nemulțumire, iar în anul 2006, deja, mulțumirea față de viață să reprezinte starea dominantă.

Grafic 1

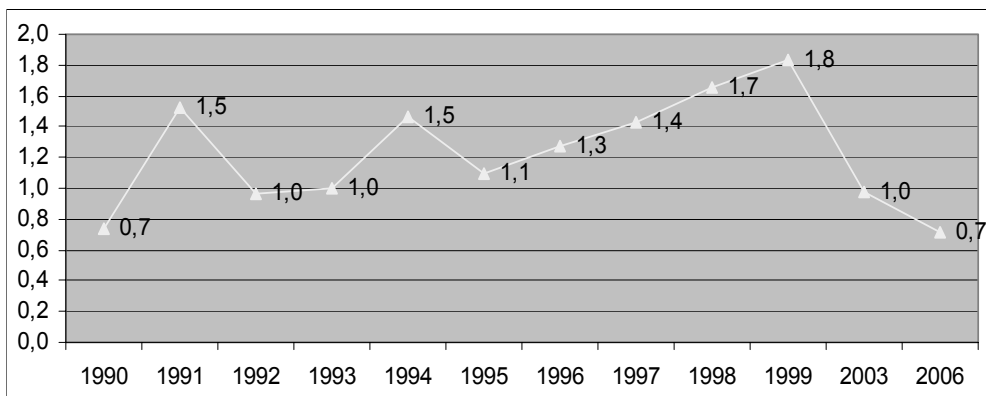
Satisfacția față de viață: procentul persoanelor care s-au declarat mulțumite, respectiv nemulțumite cu propria viață

Sursa: *Diagnoza calității vieții*, 1990–1999, 2003, 2006.

Grafic 2

Satisfacția față de viață: raportul dintre procentajul persoanelor nemulțumite și celor mulțumite

Sursa: *Diagnoza calității vieții*, 1990–1999, 2003, 2006

Forma întrebării: Luând în considerare întreaga situație, cât de mulțumit sunteți de propria viață: foarte mulțumit, mulțumit, nici mulțumit, nici nemulțumit, foarte nemulțumit.

Satisfacția față de viață depinde în mod esențial de condițiile de viață: de nivelul resurselor materiale de care dispun oamenii, educație, loc de muncă, sănătate, viața de familie, condițiile de locuire, viața socială etc. Atunci când nevoile oamenilor în aceste domenii sunt satisfăcute, este posibil ca aceștia să se simtă mulțumiți cu viața lor în general.

Această abordare bazată pe teoria naturii umane ne ajută să constatăm că, pentru proporție importantă a populației, ce variază de la 22%, în anul 1990 și ajunge până la 44%, în anul 1999 nevoile de bază nu au fost îndeplinite.

De asemenea, satisfacția cu viața depinde de condițiile și oportunitățile care le sunt oferite oamenilor în societatea în care trăiesc pentru ca aceștia să își poată îndeplini idealurile, pentru a trăi viața pe care o doresc, în acord cu valorile și aspirațiile lor. Societățile afluate, caracterizate de stabilitate politică, cu sisteme importante de protecție socială, cu sisteme de învățământ și sănătate de calitate, cu o bună calitate a mediului oferă cetățenilor lor condiții propice pentru prosperitate individuală și pentru o viață bună. Studiile (Delhey, 2004, Alber/Fahey, 2004, Böhnke, 2005, Fahey et al., 2005) arată faptul că satisfacția față de viață este puternic asociată cu nivelul resurselor materiale, atât la nivel individual cât și macro.

Satisfacția față de viață depinde⁴, de asemenea, și de nivelul aspirațiilor și așteptărilor pe care oamenii le au în legătură cu viața lor în interiorul cadrelor sociale în care aceasta se desfășoară. În condițiile în care așteptările sunt înalte, nivelurile satisfacției pot să scadă.

De asemenea importantă este multiplicitatea cadrelor de referință pe care oamenii le iau în considerare în evaluările lor. Oamenii își compară viața în general dar și componentele ei, cum sunt nivelul veniturilor, condițiile de locuit, starea de sănătate, educația etc. cu cele ale altora – vecini, prieteni, oameni din alte țări șamd. Rezultatul acestor comparații sociale poate influența nivelurile satisfacției. De exemplu, faptul că oamenii sunt expuși în mai mare măsură acum (prin migrație, mass-media) la modele de calitate a vieții oferite de alte țări mai dezvoltate poate duce la stabilirea unor standarde mai înalte în evaluare și la o creștere a nivelului aspirațiilor.

Luând în considerare toate aceste elemente explicative, putem aprecia, în primul rând, faptul că traiectoria urmată de satisfacția față de viață o urmează, oarecum întârziat, pe cea a evoluției condițiilor de viață, reflectând, în același timp, și nivelul așteptărilor și aspirațiilor. Ciclurile electorale par să aibă, de asemenea, o influență asupra evoluției în timp a satisfacției.

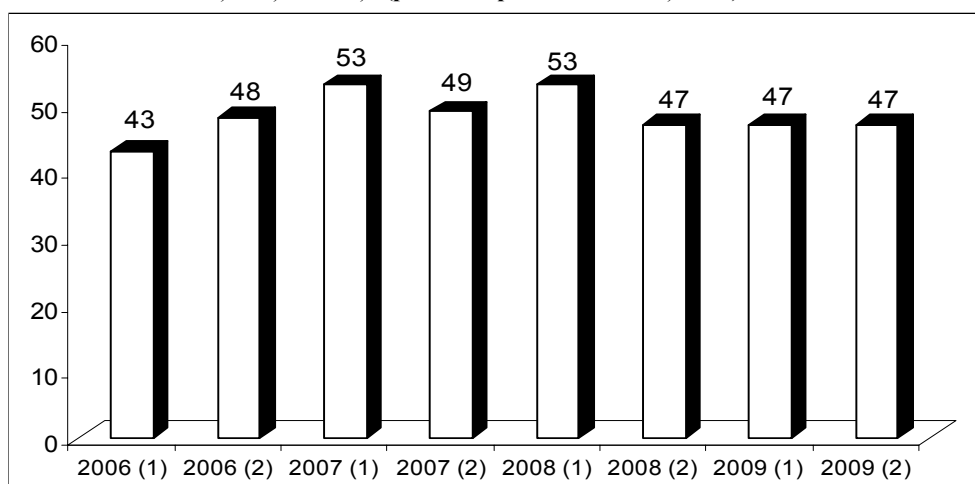
Ca traiectorie generală, se poate spune că, în anii 1997–1999, s-a produs o prăbușire a nivelului satisfacției și apoi „redresarea” nivelurilor acesteia în anul 2003, pentru ca anul 2006 să compenseze pierderea înregistrată și să ajungă să prevaleze ca stare mulțumirea. Conform datelor Eurobarometrului, tendința pozitivă de creștere a satisfacției a continuat și în perioada de după 2006: de la un procent de 43% persoane

⁴ Explicații alternative se referă la personalitate, genetică, norme culturale de exprimare a satisfacției, cultură politică (Donovan/ Halpern, 2002; Diener and Biswas-Diener, 2000).

mulțumite în primăvara anului 2006 la unul de 53% înregistrat în primăvara anului 2008, cel mai înalt arătat de Eurobarometre în perioada 2001–2008.⁵ A doua parte a anului 2008 a marcat o ușoară scădere a satisfacției și menținerea acesteia la niveluri stabile în perioada următoare.

Grafic 3

Satisfacția față de viață (procentul persoanelor mulțumite): 2006–2008

Sursa: EB65-EB 72, 2006–2009.

Forma întrebării: În general, puteți spune că sunteți foarte satisfăcut, satisfăcut, nesatisfăcut sau deloc satisfăcut cu viața dvs.?

În privința tendinței generale, în mod asemănător cu datele *Diagnozei*, datele *Barometrului de opinie publică*⁶ constatau o creștere a satisfacției de durată a populației, în perioada 1998–2007, cu căderi abrupte ale stării de spirit, precum cea dintre toamna anului 1998 și toamna anului 1999, evoluții pozitive rapide ale stării de spirit, precum cea dintre primăvara anului 2003 și primăvara 2004, și evoluții pozitive lente, dar de durată, precum în intervalul dintre primăvara 2006 și toamna 2007 (Sandu, 2007).

Astfel, în timp ce anii 1997–1999 au constituit o perioadă de declin economic, anii 2000 au marcat o importantă schimbare pozitivă în sensul creșterii economice. Schimbarea a fost resimțită în datele subiective mai ales începând cu anul 2003, când condițiile pozitive macro au început să se acumuleze dincolo de pura creștere economică și să afecteze și configurația satisfacției față de viață. O mai mare stabilitate politică, punerea în practică a unor măsuri importante de protecție socială au contribuit, probabil, la creșterea nivelurilor de satisfacție față de viață.

⁵ Eurobarometre, calcule proprii.

⁶ Fundația Soros. Cercetarea utilizează o scală diferită, cu patru grade de intensitate.

La nivel european, Eurobarometrul⁷ din toamna anului 2008 indica un procent al persoanelor mulțumite cu viața de 47%, ceea ce situa România aproape de Portugalia (46%) și Grecia (53%), țări în mod „tradițional nemulțumite” în Uniunea Europeană și la mare distanță de țări „tradițional satisfăcute” cum sunt Danemarca (96%) și Suedia (97%). Acest val al cercetării a marcat o scădere a stării de spirit în România și Portugalia cu șase puncte procentuale și în Grecia, cu 12 puncte procentuale (Sandu, 2008).

Starea din ultimele zile

Starea din ultimele zile cuprinde diferite afecte, de la cele în registrul negativ al nefericirii la cele pozitive, al fericirii, indicând „măsura în care individul se bucură de viața sa” (Veenhoven, 2004). Starea din ultimele zile surprinde emoții și sentimente mai apropiate de sfera privată a oamenilor, spre deosebire de satisfacția față de viață care este în mai mare măsură sensibilă la contextul social. Acest indicator cunoaște puține schimbări importante pe parcursul perioadei analizate. Cele mai mari valori ale nefericirii se înregistrează în perioada 1998–1999. Proporția celor care se declară fericiți este mică pe toată perioada tranziției.

Tabelul nr. 1

Starea din ultimele zile

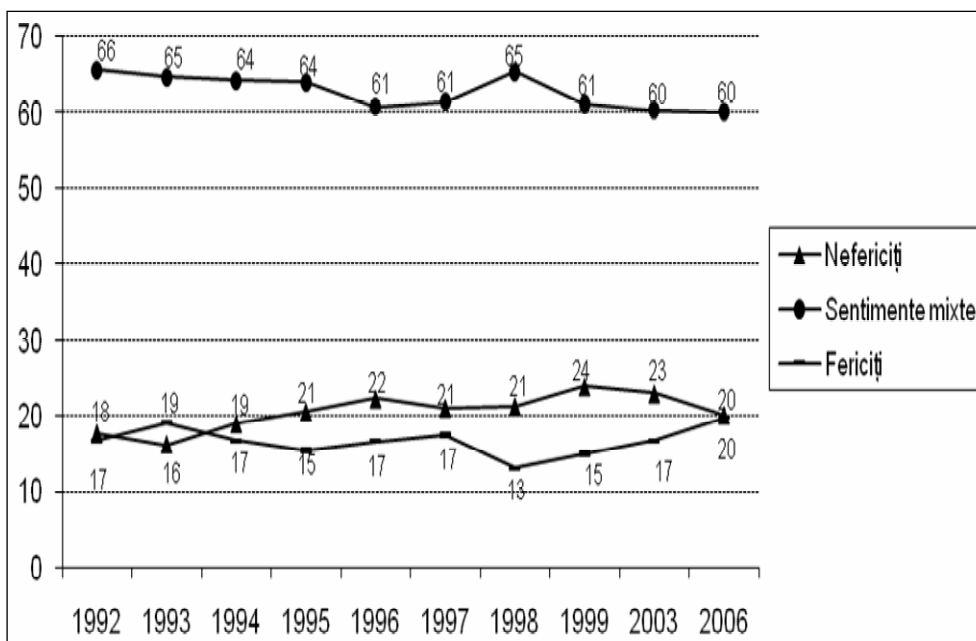
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2003	2006
Nefericit(ă), chiar disperat(ă)	4	3	4	4	5	4	3	5	6	5
Supărări destul de mari	14	13	15	17	17	17	18	19	17	15
Am sentimentul că „ceva nu merge”	23	19	20	21	20	18	21	24	18	17
În general mă simt bine, deși am avut mici probleme	43	45	45	43	40	43	44	38	42	43
Mă simt bine, fără probleme	15	18	16	14	15	16	12	14	15	16
Pe deplin fericit(ă), bucurii deosebite	2	1	1	1	2	2	1	1	2	3

Sursa: *Diagnoza calității vieții*, 1990–1999, 2003, 2006.

⁷ Datele din Eurobarometru nu sunt comparabile cu cele din *Diagnoza Calității Vieții* ca niveluri ale satisfacției, ci numai ca tendințe, deoarece întrebările sunt ușor diferite (forma întrebării este („Cât de mulțumit/ă sunteți în general de felul în care trăiți?”), de asemenea, scalele utilizate sunt ușor diferite, (Eurobarometrul utilizează o scală de patru grade de intensitate), iar poziția întrebărilor în chestionar diferă și ea.

Grafic 4

Procentul celor care se declară nefericiți, fericiți, respectiv al celor care încearcă sentimente mixte

Sursa: *Diagnoza calității vieții*, 1990–1999, 2003, 2006.

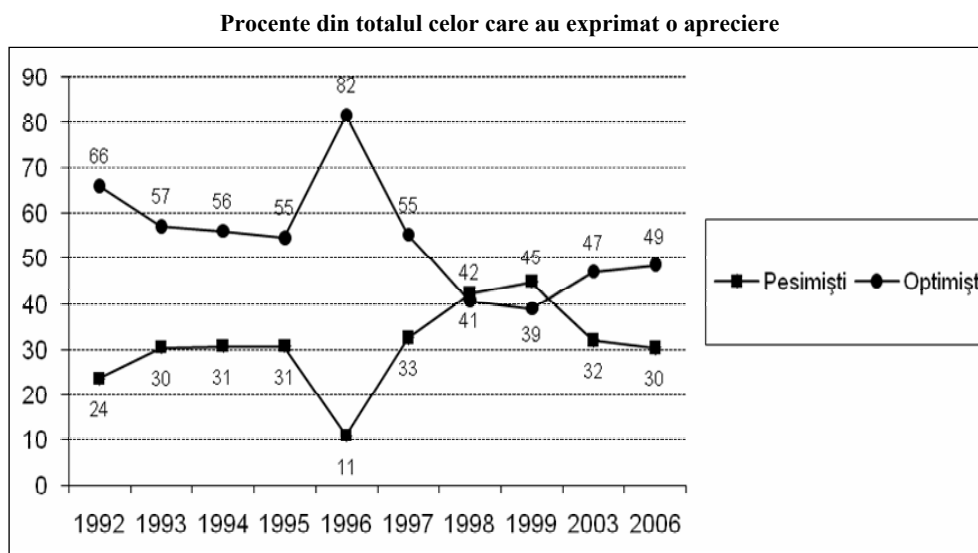
Proiecții de viitor: optimism/pesimism

Optimismul, respectiv pesimismul oferă o imagine asupra așteptărilor de viitor și speranțelor populației. Pe de o parte, optimismul poate fi considerat rezultatul unei situații favorabile în domeniile vieții, o proiecție și o prelungire a prezentului în viitor. Pe de altă parte, optimismul poate fi asociat unor elemente exterioare individului, care țin de cadrul social. Situația macro și schimbările în configurația acesteia par să fi constituit, în principal, rădăcinile principale ale optimismului pe parcursul tranziției.

Majoritatea populației se declara optimistă în prima parte a anilor '90. Deși față de anul 1992 procentul optimiștilor a înregistrat un trend descendent, anul 1996 a marcat o creștere spectaculoasă a nivelului optimismului. Prăbușirea abruptă înregistrată în anul următor a culminat în anul 1999 cu un nivel al optimismului de numai 39%. Această prăbușire nu a mai fost recuperată în timp, chiar dacă procentul optimiștilor a crescut ușor până la un nivel de 49%, în anul 2006. Datele par să arate, deci, dependența optimismului de ciclurile electorale și de situația generală a țării.

Pesimism – optimism

Grafic 5

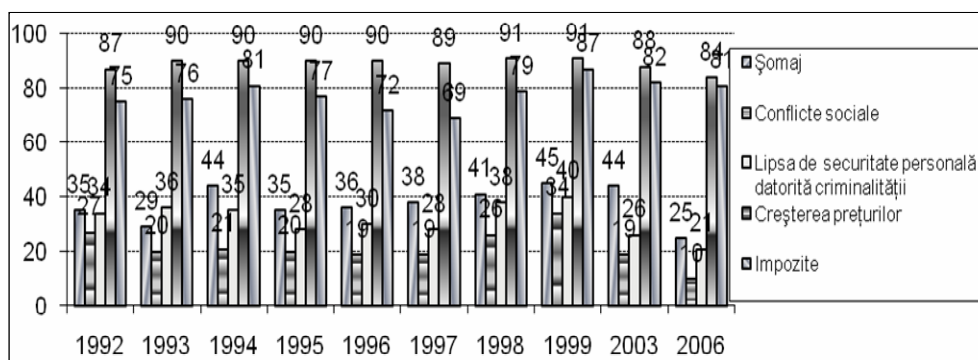

Sursa: *Diagnoza Calității Vieții*, 1992–1999, 2003, 2006.

Forma întrebării: Gândindu-ne la viitor, cum credeți ca vor fi condițiile de viață în România peste 10 ani în raport cu prezentul? Mult mai bune, mai bune, la fel ca în prezent, mai proaste, mult mai proaste.

Temeri ale populației

Grafic 6

Sursa: *Diagnoza calității vieții*, 1992–1999, 2003, 2006.

Forma întrebării: În perioada următoare, de ce anume vă temeți cel mai mult pentru dvs și familia dvs: Șomaj, Conflicte sociale, Lipsa de securitate personală datorită criminalității, Creșterea prețurilor, Impozite. Mult, puțin, deloc.

Procentul celor care declară că se tem *mult*.

Pe parcursul perioadei descrise de date, creșterea prețurilor a constituit o temere majoră a oamenilor. Deși atenuată puțin la începutul anilor 2000, această temere a reprezentat o constantă a elementelor negative ce au dominat mentalul populației. Instabilitatea din domeniul prețurilor bunurilor de consum a influențat fundamental negativ starea de spirit a oamenilor. De asemenea, valori importante înregistrează teama de conflicte sociale, cu evoluții variind în funcție de stabilitatea socială a diferitelor perioade. Teamă de șomaj afectează proporții mai reduse din populație. Vârfurile înregistrate de rata șomajului în anii 1994 și 1999 (10,9%, respectiv 11,8%) se regăsesc în aceste date subiective care par să răspundă condițiilor obiective de pe piața forței de muncă. Pe parcursul tranziției, anii 1997–1999 se detașează prin dominanța sentimentelor, emoțiilor și evaluărilor negative; și în domeniul temerilor, proporțiile de populație afectate, în mare măsură, de temeri de natură socială au fost foarte înalte.

PERIOADE ALE STĂRII DE SPIRIT

Anii 1990–1991. Startul marilor speranțe; încercare și eroare

Tranziția a debutat, pentru marea majoritate a populației, cu mari speranțe într-un viitor bun pentru viețile personale și pentru societatea românească. Evoluțiile rapide din mediul economic și cel politic au fost de natură să dezamăgească și să dezorienteze populația. Destul de repede, chiar din al doilea an al tranziției, a devenit evident faptul că așa-numitele costuri sociale ale tranziției vor fi suportate de către oameni, cu consecințe negative pentru calitatea vieții lor.

În primul an al tranziției, o treime din populație se declara mulțumită de viața sa, o altă proporție, de 22%, nemulțumită, în timp ce aproape jumătate din populație se considera nici mulțumită, nici nemulțumită. Media satisfacției s-a situat, în acel an, la 3,1, reprezentând cel mai înalt nivel înregistrat în seria de date și care va mai fi egalat abia în anul 2006. De asemenea, anul 1990 a înregistrat cel mai scăzut nivel al nemulțumirii de pe tot parcursul tranziției. Pe de o parte, circumstanțele sociale ale anului 1990 erau încă pozitive, o prelungire a vechiului regim și fără deteriorările majore pe care următorii ani le-au adus în domeniul economic și cel social. Pe de altă parte, în acest moment, al debutului unei perioade de transformări, mulțumirea oamenilor față de propria viață a fost contaminată de speranțele și așteptările înalte față de rezultatul anticipat al unei tranziții pe care oamenii o concepeau în termeni favorabili. O anumită pozitivitate (Diener, 1997) existentă în societate este vizibilă în aceste niveluri ale satisfacției față de viață.

În anul al doilea al tranziției pare să se fi produs un șoc în configurația satisfacției față de viață, comparativ cu primul an. E important de menționat faptul că economia României a cunoscut, în 1991, cel mai dramatic regres de pe tot parcursul tranziției, PIB-ul înregistrând o scădere cu 12,9% față de anul precedent. Scăderea abruptă a proporției mulțumiților (17%) în 1991 este dublată de creșterea moderată a celei a nemulțumiților (26%) și de creșterea importantă a celor care se declarau nici mulțumiți, nici nemulțumiți (57%). Aceste schimbări par să sugereze modificări importante în condițiile de viață dar și o încercare de ajustare, adaptare prin situarea

semnificativă a majorității populației în zona „nici...nici...”, care poate fi interpretată ca o zonă a indeciziei, nehotărârii, dar și ca una a unei situații „călduțe” definite de sintagma „se poate și mai rău”.

Modelul de stratificare a satisfacției față de viață în anii 1990–1991 este unic pe parcursul tranziției: categoriile sociodemografice în rândul cărora mulțumirea era starea dominantă⁸ sunt cele care, din punctul de vedere al condițiilor obiective de viață, pot fi considerate, mai degrabă, vulnerabile; totuși, starea de mulțumire față de viață domină în interiorul lor. Categoriile în interiorul cărora satisfacția era dominantă în raport cu insatisfacția erau: bărbații, agricultorii, funcționarii, pensionarii, casnicele, absolvenții de școală generală, școală profesională, persoanele din rural, persoanele de peste 41 de ani. Acest tip de stratificare a fost explicat prin prelungirea unui model comunist în primii ani ai tranziției (Bălțătescu, 2009).

Este posibil ca așteptările reduse ale acestor categorii să fie legate de anumite procese de adaptare ale diferitelor categorii sociodemografice, la începutul anilor '90. De fapt, la începutul anilor '90, așteptările populației conduceau în direcția unei societăți competitive, care să valorizeze educația și competențele. În acest context, este posibil ca tocmai categoriile vulnerabile din acest punct de vedere (mai puțin educate, mai în vârstă, din mediul rural etc.) să aprecieze mai degrabă pozitiv propria viață, în noul context social.

În ceea ce privește optimismul⁹, se poate aprecia, pe baza datelor, că, în primul an al tranziției, acesta reprezenta starea prevalentă în populație, cu o proporție importantă de 46% optimistă față de 18% pesimistă, în timp ce, în anul următor, pesimismul a devenit dominant ca stare în populație, 45% din populație demonstrând proiecții de viitor negative, față de numai 26% proiecții pozitive.

Primii doi ani ai tranziției pot fi considerați paradoxali: un prim an al marilor speranțe, al proiecțiilor pozitive de viitor și un al doilea an al prăbușirilor abrupte, în care așteptările înalte au dat piept cu o realitate economică și socială dură, pentru care oamenii nu fuseseră pregătiți. A fost un proces de încercare și eroare, care va fi urmat de încercări de atingere a echilibrului în domeniul stării de spirit.

Anii 1992–1996: perioada supraviețuirii și a încercărilor de adaptare

În anii 1992–1996, deteriorarea graduală a condițiilor de trai a continuat. În planul stării de spirit a populației se poate aprecia că această perioadă a fost una de „așezare” a așteptărilor, de încercare de găsire a echilibrului, de conciliere a aspirațiilor cu realitatea socială, care se dovedise mai dificilă decât se crezuse la începutul tranziției. Modelul descris de satisfacția față de viață (Grafic 1) este asemănător în anii 1992 și 1993: 32% din populație se declara mulțumită față de viață, în timp ce o proporție aproape egală nemulțumită (31% în 1992 și 32% în 1993). Această balanță a proporțiilor se deteriorează în 1994, când distanța dintre

⁸ Date analizate pe baza diferențelor semnificative între procente.

⁹ Sursa: *Diagnoza Calității Vieții*. În anii 1990 și 1991, optimismul a fost măsurat ca apreciere a modului în care va arăta lumea peste 10 ani: oamenii vor fi mai fericiți, mai nefericiți sau vor fi la fel ca în prezent.

cei mulțumiți și cei nemulțumiți ajunge la 12 puncte procentuale și când proporția celor nemulțumiți crește semnificativ până la 38%. Echilibrul dintre cele două categorii de satisfacție se reface în 1995 (30% mulțumiți și 33% nemulțumiți), însă se deteriorează din nou în anul următor, când procentul nemulțumiților crește la 37%, iar cel al mulțumiților scade la 26%. Procentul nemulțumiților este mai important decât al celor mulțumiți mai ales între 1994 și 1996 indicând faptul că pentru o proporție semnificativă a populației nevoile nu sunt îndeplinite.

Din punctul de vedere al configurației satisfacției față de viață în funcție de categoriile sociodemografice, spre deosebire de primii doi ani ai tranziției, modelele de stratificare nu mai sunt clare. Această perioadă se poate defini ca fiind una de reconfigurări și „așezări”.

Un alt indicator important al stării de spirit, optimismul (Grafic 5), ne indică faptul că o majoritate a populației considera că peste 10 ani condițiile de viață vor fi mai bune în raport cu prezentul. Dacă satisfacția față de viață este dependentă, în mare măsură, de condițiile concrete de viață, optimismul este în mai mare măsură o proiecție a speranțelor de viitor, fiind puternic ancorat în condițiile sociale. Acest lucru este evident în anul 1996, an electoral, al schimbării guvernării, când o adevărată euforie a rupei cu trecutul și a unui viitor mai bun s-a produs în societate.

Starea din ultimele zile (Tabelul nr. 1, Grafic 4), care dă măsura afectelor ce au dominat spațiul personal al indivizilor, ne indică faptul că o proporție mică din populație se declară fericită, în mod asemănător cu procentul celor care se declară nefericiți. Starea dominantă în populație este una a sentimentelor mixte: între 40 și 45% din populație declară că în ultimele zile „s-a simțit bine, deși a avut mici probleme”.

În privința temerilor care au afectat populația în perioada analizată, dominantă temerilor, la fel ca tot parcursul tranziției, a fost teama de creșterea prețurilor, urmată de cea a impozitelor, care a cunoscut o ușoară creștere în 1994. Teama de șomaj a afectat și ea o proporție semnificativă din populație, variind între 29%, în 1993 și 44%, în anul 1994, când a înregistrat un vârf al perioadei.

Anii 1992–1996 au constituit pentru populație un test al supraviețuirii, în raport cu condițiile inițiale ale tranziției marcate de speranțe și așteptări înalte. În plan macro, procesul de descreștere economică a continuat, procesul de consolidare democratică a continuat într-un ritm încet, în timp ce, la nivel micro, deteriorarea condițiilor de viață s-a accentuat. Sistemul de protecție socială construit, departe de a fi acoperitor, nu a creat suficiente „plase de siguranță” pentru cei a căror viață era marcată de noile realități.

În planul stării de spirit, sunt evidente încercările de adaptare la noile realități

Anii 1997–2000. Perioada speranțelor înșelate

Dacă 1996 a fost anul euforiilor și optimismului, următorii patru ani au marcat o cădere abruptă în starea de spirit a populației. Anul 1996 a constituit începutul unui nou ciclu electoral care, de obicei, corespunde unei relansări a speranțelor, optimismului și chiar evaluărilor pozitive¹⁰.

¹⁰ A fost demonstrat pe baza datelor din *Barometrul de opinie publică* (Comșa, 2008, p. 22).

Față de 1996, în anul 1997 proporția nemulțumiților față de viață a crescut cu șase puncte procentuale într-un singur an. Proporția celor mulțumiți a scăzut și ea până la un minim al perioadei de după 1992: mai puțin de un sfert din populație se declara mulțumită față de viață în 1999. Pe ansamblu, raportul dintre cei nemulțumiți și cei mulțumiți era de 1,8, nemulțumirea fiind starea dominantă în populație.

Din punctul de vedere al stratificării satisfacției față de viață în funcție de categoriile sociodemografice, modelele de stratificare încă nu pot fi considerate cristalizate. Totuși, în această perioadă a devenit evident modelul conform căruia intelectualii sunt mai degrabă mulțumiți. Într-o perioadă de nemulțumire generalizată, această categorie pare să fi găsit resursele de a evalua pozitiv propria viață.

Starea din ultimele zile a cunoscut și ea, în anii 1998 și 1999, cea mai importantă cădere din perioada de după 1992: numai 13% din populație se declara a fi fericită în 1998, în timp ce, în 1999, proporția celor care aveau sentimentul că „ceva nu merge” a atins aproape un sfert din populație, recordul perioadei de după 1992.

Între 1996 și 1999, optimismul a înregistrat o scădere majoră, de 43 de puncte procentuale, atingând un minim-record, de 39% din populație optimistă care la vremea respectivă putea proiecta viitorul în termeni pozitivi.

Temerile s-au accentuat și ele, mai ales între anii 1998 și 1999: toate temerile au atins cele mai înalte niveluri din toată perioada de după 1992.

Această stare de spirit negativă a populației poate fi explicată, în primul rând, prin deteriorarea condițiilor de viață în perioada de după 1996 și până în anul 2000. Mai mult decât atât, se poate considera că o acumulare de condiții a condus la această perioadă a nemulțumirii dominante în societate: declinul economic, instabilitatea politică, conflictele sociale din anul 1999.

Dincolo de acest fapt, se poate aprecia că dezamăgirea a fost, pe parcursul acestei perioade, cu atât mai puternică cu cât speranțele pentru schimbare în direcția unei vieți mai bune erau, în anul 1996, mai înalte.

Anii 2001–2008: perioada avântului, a bunăstării

Începând cu anii 2000, România a început să înregistreze creștere economică, proces care a culminat în anul 2006. Translatarea progresului economic de la nivel macro în planul condițiilor de viață ale oamenilor s-a făcut cu o oarecare inerție. Reacția subiectivă la schimbările din societate a devenit vizibilă în datele de cercetare în anul 2003, când în satisfacția față de viață a apărut un echilibru între proporția mulțumiților (34%) și cea a nemulțumiților (33%). În perioada următoare, creșterea satisfacției a devenit mai importantă, astfel încât, în anul 2006, proporția mulțumiților o domina pe cea a nemulțumiților, pentru prima oară după 1990. Și datele *Barometrului de opinie* indică aceeași tendință de creștere a „satisfacției de durată” (Sandu, 2008).

După 2000 (2003–2006), în ceea ce privește distribuția satisfacției față de viață în funcție de categoriile sociodemografice, se cristalizează un model de stratificare apropiat de cel al țărilor dezvoltate. Categoriile în interiorul cărora satisfacția domină ca stare insatisfacția față de viață sunt persoanele cu ocupații intelectuale, muncitorii,

elevii/studentii, absolvenții de liceu, cei de școală postliceală și facultate, persoanele din urban, tinerii (18–34 de ani).

În ceea ce privește „starea din ultimele zile”, aceasta a reacționat cu o mare inerție la schimbările din societate și din viețile indivizilor: în 2006, 19% din populație se declara fericită și 20% nefericită.

Optimismul a înregistrat și el creșteri, însă nu a mai atins nivelul-record al anului 1996, dimpotrivă, creșterea a fost moderată. Este ca și cum oamenii ar fi parcurs un proces de învățare socială în legătură cu evoluția lucrurilor din societate: au învățat din experiența anilor de tranziție să își ajusteze așteptările în legătură cu realitatea în care trăiesc. Această ajustare poate să fie rezultatul unei dezamăgiri care se vindecă greu, pe termen lung.

Temerile dominante ale acestei etape rămân creșterea prețurilor care se diminuează, totuși, ușor și impozitele, care continuă să rămână la niveluri înalte. Scăderi importante au înregistrat teama de șomaj și teama de conflicte sociale, lucru explicabil prin fondul reprezentat de creșterea economică, migrația forței de muncă și stabilitatea socială a perioadei.

Starea de spirit a populației a variat pe parcursul perioadei analizate, urmând, într-o oarecare măsură, evoluția circumstanțelor globale: economice, politice, sociale. Deși indicatorii analizați nu răspund întotdeauna asemănător schimbărilor din contextul social mai larg și celor din condițiile vieții personale, sunt evidente totuși, modelele descrise de datele ce descriu starea de spirit a populației.

BIBLIOGRAFIE

1. Andrews, F. M., Withey, S. W., *Social indicators of well-being. Americans' perceptions of life quality*, NY, Plenum Press, 1976.
2. Bălătescu, S., *Modele ale percepției calității vieții*, în „Calitatea vieții”, nr. 3–4, 1999.
3. Böhnke, P., *First European Quality of Life Survey. Life satisfaction, happiness and sense of belonging*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2005.
4. Comșa, M., Încotro ne îndreptăm, în *Barometrul de opinie publică*, Octombrie 2007, Fundația Soros România, 2007.
5. Diener, E., Suh, E., Oishi, S., *Recent Findings on Subjective Well-Being*, „Indian Journal of Clinical Psychology”, no. 24(1), 1997, pp. 25–41.
6. Diener, E., Biswas-Diener, R., *New directions in well-being research: the cutting edge*, „Indian Journal of Clinical Psychology”, no. 27, 2000, pp. 21–33.
7. Donovan, N., Halpern, D., *Life satisfaction: the state of knowledge and implications for government*, UK Cabinet Office, Paper of the Prime Minister's strategy unit, 2002, <http://www.number-10.gov.uk/su/ls/paper.pdf>.
8. Mărginean, I., (ed), *Quality of Life in Romania*, București, Expert Publishing House, 2004.
9. Sandu, D., Eurobarometru 70, Toamna 2008, Comisia Europeană, 2008.
10. Sandu, D., Avatarurile nemulțumirii sociale în România anilor 1998 și 2007, în *Barometrul de Opinie Publică*, Fundația Soros România, Octombrie 2007, 2007.
11. Veenhoven, R., The study of life satisfaction, în Saris, W. E., Veenhoven, R., Scherpenzeel, A. C. & Bunting B. (eds), *A comparative study of satisfaction with life in Europe*, Budapest, Eötvös University Press, 1996, pp. 11–48.
12. Zamfir, C., *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei RSR, 1984.
13. Zamfir, C., *O analiză critică a tranziției. Ce va fi „după”*, București, Editura Polirom, 2004.

This article describes the subjective well being in Romania during transition. The trajectories of indicators like life satisfaction, happiness, optimism and concerns are followed in time and in relation to the general dynamic of society. Using data from a national survey as well as invoking Eurobarometer data, the paper identifies several distinct periods in the dynamic of subjective well being. The first two years of post communist transformation, 1990–1991 have been described as “the start of great expectations” while the following period of four years was considered as a “period of survival and adaptation endeavours” from the part of population. Up to year 2000, it followed a period of “deceived hopes” as the high expectations of the early 90’s coupled with the high social costs supported by population did not lead to the expected outcome of a wealthier and happier society. Only after year 2000 we can discuss of a “period of impetus and higher well being”.

Keywords: *subjective well being, quality of life, transition, life satisfaction.*